

ดนตรีบำบัด : การพัฒนาเด็กออทิสติกทางด้านการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร

MUSIC THERAPY: THE DEVELOPMENT OF AUTISTIC CHILDREN IN LANGUAGE USAGE FOR COMMUNICATION

รวมศักดิ์ เจียมศักดิ์*

RUAMSAK JEIMSAK

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการพัฒนาเด็กออทิสติกทางด้านการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารด้วยภาษามือวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของกิจกรรมดนตรีบำบัดที่มีต่อพัฒนาการทางด้านการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารของเด็กออทิสติก โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กออทิสติกจำนวน 6 คน ที่ศึกษาอยู่ในศูนย์การศึกษาพิเศษ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีแบบสังเกตพฤติกรรมและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ผู้ปกครอง (ก่อนเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด) แบบสัมภาษณ์ผู้ปกครอง (หลังเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด) แบบสัมภาษณ์ครู (ก่อนเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด) แบบสัมภาษณ์ครู (หลังเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด) ผลการวิจัยพบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดของเด็กออทิสติกช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทางด้านการใช้ภาษาที่ดีขึ้นโดยลำดับ จากการที่เด็กได้ฝึกร้องเพลง ทำให้ได้เรียนรู้คำศัพท์ในเพลงต่าง ๆ และมีความพยายามในออกเสียงคำเหล่านั้น นอกเหนือจากนี้ ดนตรียังมีผลช่วยให้เด็กมีพัฒนาการในด้านอื่น ๆ ด้วย เช่น สมาธิ อารมณ์ความรู้สึก ตลอดจนมีปฏิกริยาการตอบสนองผู้อื่นได้รวดเร็วมากขึ้น

คำสำคัญ: ดนตรีบำบัด การใช้ภาษา การสื่อสาร เด็กออทิสติก

Abstract

This qualitative research emphasized the development of Autistic children in language usage for communication. The objective of the research was to study the efficiency in music therapy activities for Autistic children. The population comprised 6 children studying in special center, faculty of education, Rajabhat Phra Nakhon Si Ayutthaya University. The research instruments were the participating observation and the in-depth interview in order to analyze the data. Both pre and post music therapy activities were recorded from their parents and teachers. The research findings showed music therapy activities could gradually develop language usage in Autistic children. They can learn some vocabulary in song and try to pronounce. In addition, music can distinctly help the children develop other human behaviors like meditation, emotion, and social interaction.

Keywords: music therapy, language usage, communication, Autistic children

* คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Phra Nakhon Si Ayutthaya University

บทนำ

เด็กที่มีความบกพร่อง ผิดปกติทางด้านร่างกายหรือสมอง ตลอดจนการแสดงออกทางด้านพฤติกรรมที่แปลกแยกไปจากเด็กปกติ ได้ถูกเรียกขานต่าง ๆ กันไป เช่น เด็กพิเศษ (Special Child) เด็กที่มีความต้องการเป็นพิเศษ (Children with Special Needs) หรือบุคคลพิการทางการศึกษาโดยที่ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กำหนดประเภทและหลักเกณฑ์ของคณิศรทางการศึกษา พ.ศ. 2552 ในพระราชกฤษฎีกา (ราชกิจจานุเบกษา, 2552, น. 45) ได้แบ่งบุคคลดังกล่าวเป็น 9 ประเภท ได้แก่ บุคคลที่มีความบกพร่องทางการเห็น บุคคลที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน บุคคลที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา บุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย หรือการเคลื่อนไหว หรือสุขภาพ บุคคลที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ บุคคลที่มีความบกพร่องทางการพูดและภาษา บุคคลที่มีความบกพร่องทางพฤติกรรม หรืออารมณ์ บุคคลพิการซ้อน บุคคลออทิสติก

บุคคลหรือเด็กออทิสติกคือเด็กที่มีอาการออทิสซึม ถูกค้นพบครั้งแรกโดยจิตแพทย์ชาวอเมริกันชื่อ ลีโอ แคนเนอร์ (Leo Kanner) ในปี ค.ศ. 1943 ออทิสซึม (autism) มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก กล่าวคือ ออโต (auto) แปลว่า ตัวเอง (self) หมายถึง มีอาการถดถอย (withdrawn) และอยู่ในโลกของตัวเอง หรือหนีไปจากความเป็นจริง ส่วนสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทยและองค์การอนามัยโลกสรุปความหมายของออทิสซึมว่าเป็นความผิดปกติทางด้านพัฒนาการหลายอย่างร่วมกัน (pervasive development) เกิดจากความผิดปกติที่ระบบประสาท (neurological disorders) ทำให้มีความบกพร่องของความสามารถในการเรียนรู้ การรับรู้ การเคลื่อนไหว การบูรณาการประสาทความรู้สึกละและพัฒนาทางอารมณ์ ฯลฯ (เบญจมาศ พระธานี, 2554, น. 3)

เด็กออทิสติกเป็นผู้ที่มีพัฒนาการล่าช้าหรือถดถอย แสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมในลักษณะแปลก ๆ เช่น หลีกเลียงการมองหน้าผู้อื่น ไม่สบตา มีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อเสียงที่ได้ยิน การสัมผัส หรือความเจ็บป่วยในลักษณะที่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป หรือไม่แสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อสิ่งเร้าใด ๆ ทั้งสิ้น มีปัญหาด้านการพูดและภาษาไม่สามารถแสดงการตอบโต้กับคน สิ่งของ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ (สาวิตรี รุญเจริญ, 2549, น. 16) อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิตของเด็กออทิสติก คือการใช้ภาษาในการสื่อสารกับผู้อื่น

ลักษณะของความบกพร่องในการใช้ภาษาและการพูดที่พบในเด็กออทิสติกคือ บางคนไม่สามารถพัฒนาการพูดขั้นพื้นฐานไปสู่การพูดในเชิงการสื่อความหมาย ในขณะที่เด็กบางคนสามารถพูดเป็นคำ วลี และประโยคที่มีความหมายได้ กระนั้นก็ตาม เด็กออทิสติกที่พูดได้แล้วก็ยังพบว่ามีความบกพร่องทางภาษาอยู่ ได้แก่ การรับรู้และใช้คำศัพท์ที่ยากขึ้น เช่น คำสรรพนาม คำวิเศษณ์ คำบุพบท คำสันธาน คำที่แสดงกาลเวลา คำตรงข้าม คำพ้องรูป พ้องเสียง คำเชื่อม คำศัพท์ที่มีความหมายเชิงนามธรรม คำที่แสดง ความรู้สึก อีกทั้งในเรื่องของการรับรู้และใช้ประโยคที่มีโครงสร้างไวยากรณ์อันซับซ้อน

ในปัจจุบันมีศาสตร์การบำบัดประเภทต่าง ๆ ที่ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อใช้เป็นทางเลือกในการรักษาอาการป่วยต่าง ๆ อย่างมากมาย เช่น สุนัขบำบัด ศิลปะบำบัด อัญมณีบำบัด วารีบำบัด แสงบำบัด ธรรมชาติบำบัด กายภาพบำบัด และจิตบำบัด เป็นต้น สำหรับกระบวนการ บำบัดทางเลือกที่มีผู้นำไปใช้พัฒนาเด็กพิเศษนั้นมีหลายประเภท เช่น ศิลปะบำบัด (art therapy) บำบัดด้วยสัตว์ (animal therapy) หุ่นยนต์บำบัด (robot therapy) การฝังเข็ม (acupuncture) เครื่องเอชอีจี (HEG; hemoencephalogram) เป็นต้น ศาสตร์การบำบัดเหล่านี้ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นแนวทางเสริมในการรักษาตามการแพทย์แผนปัจจุบัน โดยมีผลการศึกษาที่ระบุว่า

บำบัดดังกล่าวช่วยเยียวยา รักษา และพัฒนาเด็กพิเศษได้ หนึ่งในศาสตร์การบำบัดที่มีความน่าสนใจและยังไม่ได้กล่าวถึงในที่นี้คือ ดนตรีบำบัด

ดนตรีบำบัด คือ การใช้ดนตรีและวิธีการทางดนตรีในการช่วยฟื้นฟู รักษา และพัฒนาด้านอารมณ์ ร่างกาย และจิตใจเพื่อให้มีสภาพที่ดีขึ้น (บุษกร บิณฑสันต์, 2553, น. 3) ดนตรีประเภทนี้เป็นทางเลือกหนึ่งที่บางครั้งได้ถูกนำมาใช้เยียวยาผู้ป่วยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบัน โดยการจัดประสบการณ์ดนตรีและกิจกรรมทางดนตรีให้แก่ผู้ป่วย เพื่อเพิ่มเติมพัฒนาการทางด้านอารมณ์ จิตใจ ตลอดจนร่างกาย และกล้ามเนื้อให้ดียิ่งขึ้น นอกเหนือจากนี้ ดนตรีบำบัดยังได้ถูกนำไปใช้พัฒนาเด็กพิเศษ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา การเรียนรู้และในด้านต่าง ๆ เช่น ความล่าช้าทางพัฒนาการด้านสังคม การสื่อความหมาย ภาษาและจินตนาการ มีพฤติกรรมบางประการที่ไม่พึงประสงค์อย่างชัดเจน เนื่องมาจากหน้าที่ของสมองบางส่วนทำงานผิดปกติ เด็กเหล่านี้จะมีปัญหาในการใช้ความคิดสติปัญญา การรับรู้ซึ่งมีผลให้เด็กไม่สามารถเรียนรู้ได้ มีปัญหาในการสื่อสารอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นและการคบเพื่อน จัดเป็นภาวะที่ต้องการความช่วยเหลือทุก ๆ ด้าน

การนำดนตรีมาใช้บำบัดเด็กออทิสติกนั้นไม่ได้มุ่งเน้นที่การพัฒนาทักษะทางดนตรี หากแต่มีจุดหมายอยู่ที่การพัฒนาทางร่างกาย จิตใจ สังคม และภูมิปัญญา ทวีศักดิ์ สิริรัตนเรขา (2550, 22-23) กล่าวว่าไว้ว่า ดนตรีบำบัดสามารถนำมาใช้ได้หลากหลายรูปแบบ และกลุ่มเป้าหมาย ทั้งในเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ เพื่อตอบสนองความจำเป็นที่แตกต่างกันไป เช่น ปัญหาบกพร่องของพัฒนาการ สติปัญญา และการเรียนรู้ ประโยชน์ของดนตรีบำบัดนั้นมีมากมาย เช่น กระตุ้น เสริมสร้าง และพัฒนาทักษะการเรียนรู้ และความจำ (cognitive skill) กระตุ้นการรับรู้ (perception) เสริมสร้างสมาธิ (attention span) เสริมสร้างทักษะสังคม (social skill) พัฒนาทักษะการสื่อสารและการใช้ภาษา (communication and language skill)

ณ ศูนย์การศึกษาพิเศษ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา มีเด็กพิเศษหลายประเภท หลายอาการ ได้แก่ เด็กออทิสติก (Autistic Child) เด็กที่เป็นโรคสมาธิสั้น (Attention Deficit Hyperactivity Disorder, ADHD) เด็กที่มีความบกพร่องในการเรียนรู้ (Learning Disabilities, LD) เด็กกลุ่มอาการดาวน์ (Down Syndrome) ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการทดลองเบื้องต้นโดยการนำกิจกรรมดนตรีบำบัดไปใช้กับเด็กพิเศษในสถานที่ดังกล่าวเป็นระยะเวลา 6 สัปดาห์ ได้ผลการทดลองจากการสัมภาษณ์ครูผู้สอนว่า เด็กมีพัฒนาการในการตอบสนองต่อสิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัสมากขึ้น แต่ทั้งนี้ผู้วิจัยยังไม่ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่เป็นระบบในการใช้วิเคราะห์ข้อมูล

ด้วยเหตุดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญในการศึกษาดนตรีบำบัดที่มีผลต่อพัฒนาการด้านการใช้ภาษาในการสื่อสารของเด็กพิเศษอย่างเป็นระบบเพื่อต่อยอดจากเดิมที่เคยทดลองไว้ โดยมุ่งเป้าไปที่เด็กออทิสติกเป็นสำคัญ ทั้งนี้ ด้วยคาดหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลการวิจัยนี้อาจเป็นอีกแนวทางเลือกหนึ่งในการนำไปประยุกต์ใช้ช่วยเหลือและเยียวยาเด็กออทิสติกให้มีพัฒนาการที่ดีขึ้นต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาประสิทธิผลของกิจกรรมดนตรีบำบัดที่มีต่อพัฒนาการทางด้านการใช้ภาษาเพื่อสื่อสารของเด็กออทิสติก

ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีเป้าหมายในการพัฒนาทางด้านทักษะการสื่อสารด้วยภาษาของเด็กออทิสติก โดยศึกษาเด็กดังกล่าวที่เป็นนักเรียนของศูนย์การศึกษาพิเศษ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา จำนวน 6 ราย ซึ่งศึกษาอยู่ในระดับปฐมวัย อายุระหว่าง 4-6 ปี

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นหาข้อมูลเบื้องต้นในด้านงานวิจัย และบทความวิชาการเกี่ยวกับเรื่องดนตรีบำบัด เด็กออทิสติก ตลอดจนเรื่องพัฒนาการเด็ก จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา และจากการสืบค้นข้อมูลทางเทคโนโลยีสารสนเทศ คือ เว็บไซต์ต่าง ๆ ที่เปิดให้บริการดาวน์โหลดงานวิจัย และบทความวิชาการ เช่น ThaiLIS (Thai Library Integrated System) ศูนย์ข้อมูลการวิจัย Digital วช. (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ) และคลังปัญญาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อประเทศไทย (CUIR)

2. การสำรวจพื้นที่ในการทำวิจัย การขอคำแนะนำจากผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาพิเศษ และการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ออกภาคสนามเพื่อสำรวจสถานที่ที่จะทำการวิจัยเรื่อง ดนตรีบำบัด: การพัฒนาเด็กออทิสติกทางด้านการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร โดยมุ่งเป้าไปที่ศูนย์การศึกษาพิเศษ (กศพ.) คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำต่าง ๆ จากผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาพิเศษอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เช่น ผู้อำนวยการช่วยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยเลือกจากนักเรียนที่ได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์แล้วว่าเป็นออทิสติก อีกทั้ง ผู้อำนวยการได้ให้ข้อมูล สนับสนุน ตลอดจน ช่วยอำนวยความสะดวกต่าง ๆ อย่างดียิ่ง จึงเห็นว่าศูนย์ดังกล่าวมีความเหมาะสมในการดำเนินการวิจัย โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ คือ เด็กออทิสติกอายุ 4-6 ปี จำนวน 6 คน

3. การทดลองจัดกิจกรรมดนตรีบำบัดเบื้องต้น ผู้วิจัยได้ทดลองใช้ดนตรีบำบัดเบื้องต้นกับเด็กพิเศษ รวมถึงเด็กออทิสติก ณ ศูนย์การศึกษาพิเศษ ปรากฏว่า ได้ผลตอบรับที่ดีจากเด็กและครูประจำชั้น ตลอดจนผู้อำนวยการศูนย์ฯ

4. การออกแบบและสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ผู้วิจัยได้ทำการออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ผู้ปกครอง (ก่อนเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด) แบบสัมภาษณ์ผู้ปกครอง (หลังเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด) แบบสัมภาษณ์ครู (ก่อนเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด) แบบสัมภาษณ์ครู (หลังเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด)

การสัมภาษณ์ เป็นการสนทนาระหว่างผู้สัมภาษณ์ และผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ต้องมีการวางแผน และเตรียมการให้พร้อมรวมทั้งดำเนินการตามขั้นตอนจะช่วยให้ได้ข้อมูลจริงจากผู้ให้สัมภาษณ์ จุดประสงค์ คือ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล แบบสัมภาษณ์เป็นชุดคำถามและอาจจะใช้จัดบันทึกคำตอบของผู้สัมภาษณ์ แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง หรือแบบสัมภาษณ์ที่เป็นทางการ (Structured Interview) คือ แบบสัมภาษณ์ที่กำหนดคำถามไว้ล่วงหน้า โดยใช้คำถามเดียวกันสำหรับผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคน มีขั้นตอนในการถาม มีทิศทางในการสัมภาษณ์ที่ชัดเจน ไม่อาจดัดแปลงคำถามหรือเปลี่ยนคำถามได้ นำข้อมูลมาวิเคราะห์ได้ง่าย

2. แบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง หรือแบบสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ (Unstructured Interview) คือ แบบสัมภาษณ์ที่มีความยืดหยุ่น ผู้สัมภาษณ์มีอิสระในการใช้คำถามที่เหมาะสม ทำให้ได้ข้อมูลในระดับลึก ทุกแง่มุม ทั้งนี้ขึ้นกับความสามารถ ประสบการณ์ และความชำนาญของผู้สัมภาษณ์

3. แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง หรือแบบสัมภาษณ์แบบผสม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าแบบสัมภาษณ์กึ่งทางการ คือแบบสัมภาษณ์มีลักษณะผสมกันระหว่างแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างกับแบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง

สรุปว่าการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างสำหรับครูประจำชั้น และผู้ปกครองเด็กออทิสติก

แนวทางการสร้างและพัฒนาแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างสำหรับครูประจำชั้นและผู้ปกครองเด็กออทิสติก

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนศึกษาพฤติกรรมที่จะสัมภาษณ์
2. กำหนดประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษาให้ชัดเจน
3. ออกแบบและสร้างแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างเพื่อเสนอต่อที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้อง
4. ปรับปรุง แก้ไขแบบสัมภาษณ์เบื้องต้น ตามคำแนะนำของที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้อง จากนั้นนำไปเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิ
5. นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้มีการปรับปรุง แก้ไขโดยผู้ทรงคุณวุฒิแล้วไปทดลองใช้
6. ปรับปรุง แก้ไขแบบสัมภาษณ์ให้สมบูรณ์

ในการการเก็บข้อมูลภาคสนามการวิจัยเรื่องดนตรีบำบัด : การพัฒนาเด็กออทิสติกทางด้านการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารมีหลักการและข้อปฏิบัติของการสัมภาษณ์ ดังนี้

1. กำหนดเป้าหมาย จุดมุ่งหมาย ตลอดจนขั้นตอนการสัมภาษณ์ให้ชัดเจน
2. ติดต่อขอความร่วมมือจากผู้ให้สัมภาษณ์ ตลอดจนวางแผน กำหนดวัน เวลา สถานที่ให้ชัดเจน
3. ผู้สัมภาษณ์เตรียมตัว และเครื่องมืออุปกรณ์ให้พร้อม
4. ผู้สัมภาษณ์เลือกใช้คำถามที่มีความกระชับ และเหมาะสม
5. สร้างบรรยากาศการสัมภาษณ์ให้มีความเป็นกัลยาณมิตร
6. กระตุ้นผู้ให้สัมภาษณ์มีความกระตือรือร้นในการตอบ ด้วยคำถามที่มีความน่าสนใจ
7. จัดเรียงลำดับก่อน-หลังของคำถามตามความเหมาะสม เรียงลำดับคำถามให้ดี ไม่ควรถามย้อนไปมาหรือวกวน
8. ใช้ภาษาให้เหมาะสมกับวัยวุฒิและคุณวุฒิของผู้ให้สัมภาษณ์
9. จัดสิ่งแวดล้อมบริเวณที่สัมภาษณ์ให้มีความเหมาะสม ปราศจากสิ่งและเสียงรบกวนใด ๆ
10. จัดบันทึกการสัมภาษณ์ให้กระชับ ชัดเจน

5. การทำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลวิจัย ผู้วิจัยได้ทำหนังสือถึงคณบดีคณะครุศาสตรมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นต้นสังกัดของศูนย์การศึกษาพิเศษ เพื่อขออนุญาตในการเข้าปฎิบัติกิจกรรมดนตรีบำบัดให้กับเด็กออทิสติก เมื่อคณบดีฯ อนุญาตแล้ว จึงได้นำหนังสือดังกล่าวรายงานต่อผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาพิเศษ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เนื่องจากเด็กออทิสติก เป็นบุคคลประเภทเปราะบาง (Vulnerable persons) จึงต้องมีการขออนุญาตผู้ปกครองของเด็กออทิสติกในเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งมีความละเอียดอ่อน โดยใช้หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย (Consent Form)

6. การตรวจสอบเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญ ในขั้นตอนนี้กระทำให้ขึ้นเพื่อหาค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม (IOC: Index of item objective congruence) ซึ่งเป็นค่าที่ใช้ในการตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์เป็นรายข้อ ทำให้ทราบว่าคำถามที่ตั้งครอบคลุมเนื้อหาตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ โดยได้รับการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านดนตรี เด็กพิเศษ และการวัดและประเมินผล เมื่อผู้วิจัยได้รับแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการหาค่าความเที่ยงตรงกลับคืนมาแล้ว จึงนำมาปรับแก้ในเรื่องของการใช้ภาษาให้เหมาะสม ตลอดจนปรับแก้ข้อความต่าง ๆ และตามที่คุณผู้ช่วยฯ ได้แสดงความคิดเห็นไว้

7. การทดสอบเครื่องมือ เมื่อผ่านการตรวจสอบเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงนำเครื่องมือดังกล่าวนี้ไปทดสอบหรือทดลองใช้ 2 ครั้ง ซึ่งได้ผลดี เนื่องจากข้อคำถามต่าง ๆ ครอบคลุมประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา จึงไม่ต้องปรับแก้แบบสัมภาษณ์เพิ่มเติม

8. การจัดกิจกรรมดนตรีบำบัด ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยดำเนินการจัดกิจกรรมดนตรี ณ ศูนย์การศึกษาพิเศษ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ให้กับเด็กพิเศษจำนวนประมาณ 20 คน ซึ่งกิจกรรมแต่ละครั้งมีเด็กเข้าร่วมไม่แน่นอน อันเป็นเรื่องปกติของเด็กเล็ก ที่ป่วยและขาดเรียนเป็นครั้งคราว ไปจนถึงขาดเรียนบ่อยครั้ง หลักใหญ่ใจความคือผู้วิจัยมุ่งสังเกตเฉพาะกลุ่มตัวอย่าง คือออทิสติกอายุ 4-6 ปี จำนวน 6 คน กิจกรรมดังกล่าวนี้จัดขึ้นทั้งสิ้น 16 ครั้ง ครั้งละ 45 นาที ในช่วงเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2559 ก่อนเริ่มต้นจัดกิจกรรมดนตรีให้กับเด็กออทิสติกเป็นครั้งแรก คือในวันวันพุธที่ 12 ต.ค. 2559 เวลา 14.30-15.15 น. นั้น ในช่วงเวลา 12.00-13.30 น. ผู้วิจัยได้ขอให้ผู้ปกครองทำความเข้าใจหนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย พร้อมลงลายเซ็น จากนั้นจึงสัมภาษณ์ผู้ปกครองของเด็กทั้ง 6 คน (ผู้ปกครองของเด็กออทิสติกบางคนมาทั้งบิดาและมารดา บางคนมารดาเพียงคนเดียว บางคนบิดาเพียงคนเดียว) และสัมภาษณ์ครูประจำชั้น 2 คน เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมของเด็กออทิสติก พร้อมทั้งบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์ผู้ปกครอง (ก่อนเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด) และแบบสัมภาษณ์ครู (ก่อนเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด)

วันและเวลาในการจัดกิจกรรมดนตรีบำบัดสำหรับเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2559 มีดังนี้

ครั้งที่ 1	วันพุธที่ 12 ต.ค. 2559	เวลา 14.30-15.15 น.
ครั้งที่ 2	วันศุกร์ที่ 14 ต.ค. 2559	เวลา 10.05-10.50 น.
ครั้งที่ 3	วันจันทร์ที่ 17 ต.ค. 2559	เวลา 10.05-10.50 น.
ครั้งที่ 4	วันศุกร์ที่ 21 ต.ค. 2559	เวลา 10.05-10.50 น.
ครั้งที่ 5	วันศุกร์ที่ 28 ต.ค. 2559	เวลา 10.05-10.50 น.
ครั้งที่ 6	วันจันทร์ที่ 31 ต.ค. 2559	เวลา 10.05-10.50 น.
ครั้งที่ 7	วันพุธที่ 2 พ.ย. 2559	เวลา 14.30-15.15 น.
ครั้งที่ 8	วันศุกร์ที่ 4 พ.ย. 2559	เวลา 10.05-10.50 น.
ครั้งที่ 9	วันจันทร์ที่ 7 พ.ย. 2559	เวลา 10.05-10.50 น.
ครั้งที่ 10	วันพุธที่ 9 พ.ย. 2559	เวลา 14.30-15.15 น.
ครั้งที่ 11	วันศุกร์ที่ 11 พ.ย. 2559	เวลา 10.05-10.50 น.
ครั้งที่ 12	วันจันทร์ที่ 14 พ.ย. 2559	เวลา 10.05-10.50 น.
ครั้งที่ 13	วันศุกร์ที่ 25 พ.ย. 2559	เวลา 10.05-10.50 น.

ครั้งที่ 14 วันพุธที่ 30 พ.ย. 2559 เวลา 10.05-10.50 น.

ครั้งที่ 15 วันศุกร์ที่ 9 ธ.ค. 2559 เวลา 10.05-10.50 น.

ครั้งที่ 16 วันพุธที่ 14 ธ.ค. 2559 เวลา 14.30-15.15 น.

เรื่องการรับรู้เสียงของเด็กออทิสติกนั้น กิ่งแก้ว ปาจริย (2553, น. 47) ได้กล่าวไว้ว่า เด็กมักมีปัญหาในการฟังเสียงบางเสียง จึงควรให้เด็กฟังเสียงหลาย ๆ แบบ แล้วประเมินการตอบสนองต่อเสียงเหล่านั้น เช่น ลองพูดเบา ๆ และพูดดัง ๆ ลองเปิดเพลงประเภทต่าง ๆ เช่น เพลงคลาสสิก เพลงร็อก เพลงเด็ก ให้เด็กฟังเสียงเครื่องดนตรีประเภทต่าง ๆ แล้วลองสังเกตพฤติกรรมการตอบสนองต่อเสียงเหล่านั้น ซึ่งผู้วิจัยได้นำคำกล่าวนี้นำมาวางแผนในการจัดกิจกรรมดนตรีบำบัด โดยให้เด็กได้ฟังเสียงเครื่องดนตรีที่หลากหลาย และด้วยเหตุที่ว่าการวิจัยในครั้งนี้มุ่งเน้นการพัฒนาเด็กออทิสติกทางด้านทักษะการสื่อสารด้วยภาษา ผู้วิจัยจึงได้เน้นกิจกรรมการร้องเพลงสั้น ๆ เพื่อให้เด็กออทิสติกได้มีความพยายามในการออกเสียงร้องตามอีกด้วย

กระบวนการและขั้นตอนในการปฏิบัติกิจกรรมดนตรีบำบัดสำหรับเด็กออทิสติกในแต่ละครั้งใช้เวลา 45 นาที ดังต่อไปนี้

1. หภาพที่สอดคล้องกับบทเพลงให้เด็กดู แล้วให้เด็กพยายามเปล่งเสียงตอบคำถามว่าภาพนั้น ๆ คือภาพอะไร (ใช้เวลา 5 นาที)
2. ผู้วิจัยท่อนเนื้อร้องให้เด็กฟัง และให้เด็กพูดตาม หลังจากนั้นจึงร้องเป็นทำนองเพลงให้เด็กฟังหลาย ๆ รอบ แล้วให้เด็กร้องเพลงไปพร้อม ๆ กัน (ใช้เวลา 10 นาที)
3. ต่อมา ให้เด็กทำกิจกรรมการละเล่นประกอบเพลงนั้น ๆ เช่น ร้องเพลงเครื่องบิน พร้อมกับการร่อนเครื่องบินกระดาษไปด้วย ร้องเพลงลูกบอลพร้อมกับการโยนลูกบอลอย่างรับ-ส่งกับเพื่อน ๆ เป็นต้น (ใช้เวลา 15 นาที)
4. นำเครื่องดนตรีประเภทเคาะ ดี เคย่า (Percussion Instrument) ให้เด็กได้บรรเลงอย่างอิสระ นอกจากนี้ ยังมีการนำเครื่องดนตรีประเภทคีย์บอร์ดมาบรรเลง และให้เด็ก ๆ ได้ทดลองกดอีกด้วย (ใช้เวลา 10 นาที)
5. ก่อนสิ้นสุดการทำกิจกรรม ให้เด็ก ๆ ได้ร้องทบทวนเพลงที่ได้เรียนตอนต้นคาบ และร้องทบทวนเพลงที่ได้เรียนมาของสัปดาห์ก่อน ๆ (ใช้เวลา 5 นาที)

เมื่อการจัดกิจกรรมดังกล่าวได้ดำเนินมาถึงครั้งสุดท้าย ครบระยะเวลาที่กำหนดไว้แล้วคือ 16 ครั้ง ในวันที่ 22 ธันวาคม 2559 เวลา 8.00-10.00 น. จึงได้มีการนัดสัมภาษณ์ผู้ปกครอง และครูประจำชั้น เพื่อบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์ผู้ปกครอง (หลังเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด) และแบบสัมภาษณ์ครู (หลังเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด)

9. การวิเคราะห์เนื้อหา และการเขียนงานวิจัย การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ไม่มีการศึกษาข้อมูลในเชิงตัวเลข ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ก่อน-หลังเข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดสำหรับผู้ปกครองและครูประจำชั้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงนำข้อมูลดังกล่าวมาเรียบเรียง จัดกระทำ จัดหมวดหมู่ ทำการวิเคราะห์ และเขียนรายงานการวิจัย

10. การนำเสนอข้อมูล ใช้การเขียนอธิบายงานวิจัยในลักษณะบรรยายเป็นความเรียงแบบพรรณนาโวหาร

ผลการศึกษา

พฤติกรรมทั่วไป และพฤติกรรมการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารของเด็กออทิสติกแต่ละคน “ก่อน” การเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด มีดังนี้

เด็กคนที่ 1

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง: เด็กคนที่ 1 มีความคุ้นเคยกับมารดามากที่สุด ชอบเลียนแบบตามที่ได้ดูในโทรทัศน์ ชอบรายการเพลง เช่น เดอะวอยซ์ไทยแลนด์ ไมค์ทองคำ ชอบภาษาอังกฤษ ชอบดูการ์ตูนเสียงในฟิล์ม เช่น หมิพูห์ (winnie the pooh) ไม่ค่อยพูดมาก พูดเป็นคำ ๆ ไม่เป็นประโยค เป็นลักษณะการบ่นพิมพ์ การสื่อสารด้วยภาษาพูดกับคนทางบ้านยังไม่ชัดเจน ใช้ท่าทางในการสื่อสารได้ เช่น ชี้ไปยังสิ่งที่ต้องการ สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เข้าห้องน้ำเองได้บางครั้งเวลาออกนอกบ้านเกิดความตื่นเต้น ดีใจ ทำให้เดินพลัดหลงจากผู้ปกครองไปชั่วคราวก็มี ทางครอบครัวมีแนวทางในการช่วยพัฒนาเด็กคือ พยายามพูดคุยด้วยให้มากขึ้น ช่วยนำร้องเพลงหรือฮัมเพลง

คำให้สัมภาษณ์ของครู : เด็กคนที่ 1 เป็นเด็กร่าเริง แจ่มใส กล้ามเนื้อมือไม่ค่อยแข็งแรง มักกลืนอาหารลงคอโดยไม่เคี้ยวเนื่องจากยังเคี้ยวไม่ค่อยเป็น ชอบได้รับคำชม จะทำให้ตื่นเต้น ดีใจ เป็นกำลังใจในการทำสิ่งต่าง ๆ ได้ดี ชอบดนตรี และเสียงเพลง รวมทั้งชอบร้องเพลงอีกด้วย ชอบอิสระ ตั้งใจเรียน ในบางครั้งขาดความกระตือรือร้น อีกทั้งไม่นั่งในบางครั้ง และไม่สามารถจดจ่อกับสิ่งใดได้นาน ๆ รวมถึงไม่ร่วมงาน เป็นเหตุให้ครูต้องคอยกระตุ้นเตือน สามารถพูดเป็นประโยคตอบคำถามได้ และตอบได้ตรงคำถามในบางโอกาส อีกทั้งสามารถใช้ท่าทางในการสื่อสารได้ค่อนข้างดี ครูมีแนวทางในการช่วยพัฒนาเด็กคือ พยายามกระตุ้นให้ตอบคำถามอย่างตรงประเด็น เนื่องจากบางครั้งเด็กคุยคนละเรื่องกับผู้อื่น

เด็กคนที่ 2

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง : เด็กคนที่ 2 มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับบิดา และมารดา นอกจากนี้คนในครอบครัวยังมียาย และพี่ชายอีกด้วย ชอบเล่นคนเดียว เล่นซ้ำ ๆ เดิม ๆ โดยนำสิ่งของมาจัดวางเรียง ๆ กัน ไม่ชอบการวาดรูประบายสี แต่ชอบการปั้นแป้ง และมักเล่นแรง ๆ ตามประสาเด็กผู้ชาย แต่ไม่ก้าวร้าว ยังไม่สามารถพูดได้ สื่อสารโดยใช้ท่าทางแต่ยังไม่ดีและไม่ชัดเจนมากนัก ใช้วิธีการจูงมือคนในครอบครัวไปหาสิ่งที่ตนเองต้องการ อารมณ์ดี ร่าเริง ไม่ค่อยร้องไห้งอแง ชอบนั่งจักรยานยนต์ ชอบออกนอกบ้าน เวลาออกนอกบ้านจะติดผู้ปกครองไม่ห่าง เจอคนแปลกหน้าได้ แต่ไม่สามารถอยู่ด้วยได้นาน แนวทางในการช่วยพัฒนาเด็กคือ พยายามคุยกับเด็กมาก ๆ

คำให้สัมภาษณ์ของครู: เด็กคนที่ 2 มีกล้ามเนื้อแข็งแรง ชอบยกของ วิ่ง เล่นกลางแจ้ง และตัวต่อเลโก้ ไม่ชอบและขาดความสนใจในการเรียนวิชาการ แต่ชอบปฏิบัติกิจกรรม ยังเขียนหนังสือไม่ได้ ไม่มีสมาธิมากนัก ชอบอะไรที่เสียงดัง และเคลื่อนไหว เป็นเด็กที่ครูต้องดูแลอย่างใกล้ชิดชนิดตัวต่อตัวเนื่องจากมีพฤติกรรมอยู่ไม่นิ่ง ไม่ค่อยสนใจสิ่งรอบตัว ไม่ชอบสังคม และยังไม่สามารถปฏิบัติตามคำสั่งได้ดี เมื่อต้องการสิ่งใดจะใช้วิธีสื่อสารกับครูโดยการจูงมือไปหาสิ่งเหล่านั้น ยังไม่พูดเป็นคำที่มีความหมาย ครูมีแนวทางการพัฒนาเด็กโดยเน้นการใช้ภาพสำหรับปฏิบัติกิจกรรมในห้องเรียน เพื่อให้เด็กสนใจ ครูช่วยฝึกเป่าปาก อ้าปาก เพื่อจะได้ออกเสียงได้ต่อไป

เด็กคนที่ 3

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง: เด็กคนที่ 3 มีความสนิทสนมกับบิดา ชอบเล่นคนเดียว ชอบปั่นจักรยาน ไม่ชอบดูการ์ตูน ไม่ชอบเสียงดัง แต่ชอบดนตรี และรายการเพลง มักเต้นตามเมื่อได้ชมรายการดังกล่าว พร้อมทั้งทำท่าถือไมโครโฟน และอ้าทำนองอ้อแอ้ไปตามบทเพลง ยังสื่อสารได้ไม่ดีมากนัก บางครั้งใช้วิธีจูงมือผู้ปกครองไปหาหาสิ่งที่ต้องการ สามารถพูดตามได้แต่ยังไม่ชัดเจน และไม่เป็นประโยค ปฏิบัติตามคำสั่งได้ รับประทานอาหารเองได้ เข้าสังคมและมีปฏิสัมพันธ์กับคนแปลกหน้าได้ ผู้ปกครองมีแนวพัฒนาเด็กคือ พยายามพูดคุยด้วยให้มากขึ้น ชักชวนให้อ่านหนังสือ เล่นิทานให้ฟัง

คำให้สัมภาษณ์ของครู: เด็กคนที่ 3 มีนิสัยร่าเริง ชอบปฏิบัติกิจกรรม ชอบเลียนแบบ สามารถท่อง ก ไก่-ฮ นกฮูก และ A-Z ได้ รวมทั้งชอบอ่านตัวอักษรเหล่านี้ด้วย กล้ามเนื้อยังไม่แข็งแรงทำให้ยังเขียนหนังสือได้ไม่สวยงาม สามารถพูดตามครูได้ แต่ยังไม่เป็นประโยคที่ชัดเจน สื่อสารกับบุคคลคุ้นเคยด้วยการพูดเป็นคำ ๆ มองสิ่งนั้น และใช้ท่าทาง หรือชี้ไปยังสิ่งที่ต้องการ ยังควบคุมอารมณ์ได้ไม่ตึงนัก เช่น ถ้าบิดามารับ ก็จะรีบกลับบ้าน โดยที่ไม่ฟังครูเลย มีปัญหาเรื่องการขับถ่ายด้วยตนเอง ครูมีแนวทางการพัฒนาเด็กคือ ช่วยฝึกให้เด็กจำเป็นคำ ๆ ฝึกพูดตามอย่างช้า ๆ และชัด ๆ นอกจากนี้ ครูยังพยายามให้ตอบคำถามที่มากขึ้น และพยายามให้เด็กตอบให้ยาว และมีรายละเอียดมากขึ้น

เด็กคนที่ 4

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง: เด็กคนที่ 4 มีความคุ้นเคยกับย่าและป้า รวมทั้งบิดาด้วย ไม่กลัวคนแปลกหน้า แต่ก่อนชอบดูโทรทัศน์ ต่อมาทางบ้านปรับเปลี่ยนให้ดูหนังสือ ดูภาพเป็นการทดแทน เช่น ภาพสัตว์ ชอบไปสนามเด็กเล่นเพื่อสนุกกับเครื่องเล่นต่าง ๆ และยังชอบขี่จักรยานอีกด้วย ชอบเล่นน้ำโดยใช้สายยางฉีดใส่ผนังกำแพงบ้าน สามารถอยู่กับกิจกรรมดังกล่าวนี้ได้เป็นนานชั่วโมง และชอบลงเล่นน้ำทะเลมาก ชอบทำกิจกรรมซ้ำ ๆ ไม่ค่อยสบตาผู้คน มีพฤติกรรมเฉพาะตัวคือเคาะสิ่งของรอบตัวให้เกิดเสียง สามารถปฏิบัติตามคำสั่งได้ ไม่สื่อสารกับผู้อื่นด้วยวิธีการพูด แต่บางครั้งหลุดคำพูดที่มีความหมายออกมาเมื่อเผลอ เช่น ปลา ช้าง เป็นต้น และบางครั้งก็เป็นคำที่ไม่เป็นภาษา ชอบใช้วิธีการจูงมือบุคคลอื่นไปทำสิ่งต่าง ๆ ที่ต้องการเข้าห้องน้ำเองได้ ผู้ปกครองมีแนวทางช่วยพัฒนาคือ พูดคุยกับเด็กมาก ๆ งดกิจกรรมการชมภาพเคลื่อนไหว โดยให้ชมภาพนิ่งแทน

คำให้สัมภาษณ์ของครู: เด็กคนที่ 4 เป็นเด็กที่มีบุคลิกไม่ค่อยนิ่ง ครูต้องคอยบอกและย้ำเตือนมีพฤติกรรมชอบเคาะสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดเสียง เช่น เคาะโต๊ะ เคาะกำแพง แม้กระทั่งเคาะหน้าผากตนเองจนเป็นรอยซ้ำแดง ชอบลูกบอล กระดานสลับ และการเล่นน้ำ อีกทั้งชอบเสียงเพลงด้วยเช่นกัน ไม่พูดเป็นคำเลย แต่ออกเสียงเป็นคำที่ไม่มีความหมาย เช่น อ้อ ๆ สื่อสารกับบุคคลอื่นด้วยวิธีการใช้ท่าทาง และจูงมือบุคคลที่สื่อสารด้วยไปทำในสิ่งที่ต้องการ สามารถช่วยเหลือตัวเองในเรื่องต่าง ๆ ได้ ครูมีแนวทางการช่วยเหลือและพัฒนาคือ พยายามฝึกให้เด็กเป่าปาก ฝึกบริหารปาก พูดกับเด็กบ่อย ๆ และกระตุ้นให้เด็กออกเสียงพูด

เด็กคนที่ 5

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง: เด็กคนที่ 5 มีความสนิทและคุ้นเคยกับบุคคลในครอบครัวคือ ป้า มารดา และบิดา ตามลำดับ พบปะบุคคลแปลกหน้าได้ ชอบเล่นน้ำทะเล น้ำตก จักรยาน ดูวิดีโอเพลง แล้วทำตามทำทางตามนั้น ตลอดจนชอบเล่นตัวต่อที่เป็นตัวอักษร ยังพูดไม่เป็นภาษาที่ชัดเจน บางครั้งสามารถพูดเป็นคำได้ เช่น ปู ยา ตา ยาย ไป เป็นต้น มีความพยายามในสื่อสารด้วยการพูดคุยกับผู้อื่น และใช้มือช่วยประกอบการพูด

บ้าง เมื่อผู้ปกครองเรียกชื่อจะไม่ค่อยขานรับหรือไม่มาหาเพราะห่วนเล่น ทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ช้า เช่น บอกให้นั่งกว่าเด็กจะนั่งได้ต้องใช้เวลานาน รับประทานอาหารเองได้ เวลาปวดท้องจะขับถ่ายไม่บอก แต่เดินวนไปวนมาบริเวณห้องน้ำ ทางครอบครัวมีแนวในการช่วยพัฒนาเด็กคือ พยายามพูดกับเด็กให้มากขึ้น ใช้ของเล่นที่มีประโยชน์เป็นสื่อในการเรียนรู้ พาไปสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นการเปิดหูเปิดตา

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง: เด็กคนที่ 5 ชอบนั่งตักบุคคลคุ้นเคย ชอบดูตนเองในกระจก มักทำสิ่งต่าง ๆ แบบเดิม ๆ ซ้ำ ๆ ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง มีความสามารถในการเลียนแบบ เช่น เลียนแบบท่าเต้นจากมิวสิกวิดีโอเพลงต่าง ๆ ความจำดี จำท่าเต้นได้ดี ชอบแสดงออก ชอบเต้นประกอบเพลง พยายามร้องเพลงตามนั้นแต่ยังไม่เป็นภาษาที่ชัดเจน ยังพูดไม่ค่อยได้ พอสื่อสารเป็นคำพูดได้บ้าง เมื่อต้องการสิ่งใดก็ใช้วิธีงูมมือครูไปหาสิ่งนั้น ครูมีแนวทางในการช่วยพัฒนาเด็กคือ กระตุ้นให้เด็กพูดตาม พูดเป็นคำ ๆ ออกเสียงตามบัตรภาพ

เด็กคนที่ 6

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง: เด็กคนที่ 6 มีความสนิทสนมกับแม่ ปู่ ย่า และพี่ชาย มีโลกส่วนตัวสูง มักชอบเล่นคอมพิวเตอร์และใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อเปิดเพลงสำหรับเด็ก แล้วร้องตาม นอกจากนี้ยังชอบดนตรี และการเต้น แต่ไม่ชอบดูการ์ตูน ชอบภาษาไทย และภาษาอังกฤษ รู้จักตัวอักษรของทั้งสองภาษานี้ ออกเสียงเป็นคำไทยและอังกฤษได้ แต่ยังเขียนไม่ค่อยได้ สามารถสื่อสารกับผู้อื่นเป็นประโยคยาวได้ รับฟังคำสั่งได้อย่างเข้าใจ รับประทานอาหาร และช่วยเหลือตนเองในเรื่องอื่น ๆ ได้ ผู้ปกครองมีแนวทางในการพัฒนาเด็กคือ พยายามเพิ่มกิจกรรมเสริมนอกสถานที่ ทักษะศึกษา พูดกับเด็กดี ๆ

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง: เด็กคนที่ 6 มีลักษณะเฉพาะตัวคือเดินเขย่งเท้า มีความมั่นใจในตัวเองสูงแต่กลับไม่กล้าแสดงออกในบางครั้ง มีความสามารถทางด้านภาษาไทยและอังกฤษ ยังเขียนหนังสือได้ไม่คล่อง ชอบเรียนทั้งวิชาการและกิจกรรม มักมีส่วนร่วมในการตอบคำถามครู พูดเก่ง ชอบพูด มักพูดเสียงดัง และตะโกน ถ้าไม่พอใจสิ่งใดก็ร้องไห้ออกมา สามารถพูดสื่อสารได้ ชอบให้ผู้อื่นชมเชย ทำสิ่งต่าง ๆ ซ้ำเดิม ไม่ชอบผู้ชาย แผลงหน้าโดยมีปฏิกิริยาส่งเสียงกรี๊ดร้อง ครูมีแนวทางในการพัฒนาเด็กคือ พยายามหาสิ่งแปลกใหม่มาเพิ่มพูนความรู้ให้กับเด็ก ฝึกตอบคำถามให้เก่งมากยิ่งขึ้น

พฤติกรรมการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารของเด็กออทิสติกแต่ละคน “หลัง” การเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัด มีดังนี้

เด็กคนที่ 1

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง: การที่เด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้น ช่วยส่งเสริมให้มีความสามารถในการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้น ทำให้มีปฏิกิริยาในการตอบสนองต่อคำพูดของผู้อื่นมากขึ้น อารมณ์ดี เรียบร้อย สงบเสียงขึ้น สามารถร้องเพลงที่ใช้ในกิจกรรมดนตรีบำบัดได้ แต่ยังไม่ชัดเจนมากนัก บางครั้งตอบคำถามได้ตรงประเด็น ปฏิบัติตามคำสั่งได้ เรียกใช้ให้ทำสิ่งต่าง ๆ ได้ ผู้ปกครองชอบกิจกรรมนี้ และอยากให้โครงการนี้ต่อไป โดยขยายเวลาของกิจกรรมซึ่งจากเดิมใช้เวลา 40 นาที เป็น 60 นาที

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง: ดนตรีบำบัดช่วยส่งเสริมให้เด็กมีความสามารถในการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้น ทำให้เด็กสามารถร้องเพลงเป็นประโยคยาวได้เกือบทุกเพลง รวมถึงพูดเป็นประโยคยาวได้ ตอบคำถามได้ตรงประเด็นมากขึ้น มีความพยายามในการสื่อสาร และเลียนแบบ

เด็กคนที่ 2

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง : การที่เด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้น ช่วยส่งเสริมให้มีพัฒนาการทางด้านการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้นเพียงเล็กน้อย เนื่องจากเด็กมีพื้นฐานที่ไม่ชอบดนตรี ไม่ชอบการเต้นรำ แต่ก็สามารถฟังเพลงได้บางครั้งคราว อย่างไรก็ตาม กิจกรรมนี้ได้ช่วยส่งเสริมให้เด็กอารมณ์ดี และใจเย็นมากขึ้น ทำให้เด็กมีการออกเสียงอ้อแอ้ และฮัมเพลงในบางครั้งคราว แต่ยังไม่สามารถพูดเป็นคำและประโยคที่มีความหมายได้ แม้กระนั้นก็ตาม เด็กก็มีความพยายามในการสื่อสารมากขึ้น แต่โดยมากจะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองโดยไม่ได้รับรองจากผู้อื่น ช่วยเหลือตนเองได้ เช่น ถอดเสื้อ ถอดรองเท้า สามารถปฏิบัติตามคำสั่งได้ เช่น บอกให้หยุดก็หยุด ผู้ปกครองชอบกิจกรรมนี้ และอยากส่งเสริมให้มีโครงการนี้ต่อไป

คำให้สัมภาษณ์ของครู : ครูเห็นว่าการที่เด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้น ช่วยให้เด็กชอบดนตรีมากขึ้น แต่ยังไม่เห็นผลในเชิงพัฒนาการทางด้านการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษาที่ชัดเจน เนื่องจากเป็นเด็กที่เรียนรู้ได้ค่อนข้างช้า

เด็กคนที่ 3

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง : การที่เด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้นถือเป็นประโยชน์ คือช่วยให้เด็กมีการตอบสนองที่ดีขึ้น มีใจสงบเรียบร้อย และอารมณ์ดี ทำให้เด็กอยากเล่นดนตรี อยากร้องเพลง แม้จะยังร้องได้ไม่ชัดก็ตาม แต่ก็พอมีเค้าโครงของทำนองให้ได้ยินอยู่บ้าง มีการนำไมโครโฟนและกีตาร์ของเล่นมาใช้ประกอบการร้องเพลงในบางครั้ง นอกเหนือจากนี้ กิจกรรมดนตรีบำบัดยังช่วยส่งเสริมให้เด็กมีพัฒนาการทางด้านการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้น สามารถตอบคำถามได้ตอบได้บ้างในบางโอกาส เช่น ถามว่าจะไปไหน เด็กก็ตอบผู้ถามได้ว่าจะไปตลาด เป็นต้น เพียงแต่ยังพูดได้ไม่ชัดเจนมากนัก สามารถปฏิบัติตามคำสั่งได้ เมื่อที่บ้าน เด็กไม่เล่าให้คนในครอบครัวฟังว่าได้ทำกิจกรรมดนตรีอะไรที่โรงเรียนมาบ้าง แต่เด็กจะหาสิ่งของที่บ้านเพื่อนำมาปฏิบัติเหมือนกับอยู่ที่โรงเรียน เช่น เด็กได้ตีกลองที่โรงเรียน เมื่อกลับบ้าน เด็กก็จะหาสิ่งของต่าง ๆ มาตีทดแทนกลอง เป็นต้น ผู้ปกครองปรารถนาให้มีโครงการนี้ต่อไป โดยจัดทุกวัน วันละ 1 ชั่วโมง

คำให้สัมภาษณ์ของครู : การที่เด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้น ช่วยส่งเสริมให้มีพัฒนาการทางด้านการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้น สามารถพูดตาม และฟังคำสั่งได้ ตอบตรงคำถามได้ในบางครั้ง สื่อสารด้วยวิธีการบอกกล่าว หรือจูงมือผู้อื่นไปช่วยกระทำการสิ่งนั้น ๆ มีปฏิริยาในการตอบคำถามที่เร็วขึ้น เป็นคำตอบสั้น ๆ แต่ยังไม่ตอบยาว ๆ ที่ชี้แจงเหตุผลไม่ได้ เช่น ถามว่า “ชอบมาโรงเรียนมั๊ย” เด็กก็ตอบว่า “ชอบ” แต่ชอบเพราะอะไรจะไม่ทราบ เด็กสามารถร้องเพลงได้หลายเพลง และร้องเป็นจังหวะมากขึ้น แต่คำที่ร้องออกมานั้นยังไม่ชัดเจนนัก

เด็กคนที่ 4

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง : เมื่อเด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัด ทำให้เด็กมีสมาธิมากขึ้น และส่งเสริมให้มีพัฒนาการทางด้านการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้น คือ มีการพูดคำที่มีความหมายในบางครั้ง เช่น ยาย จีบปลา เสือ หมา ไป เป็นต้น ผู้ปกครองส่งเสริมให้มีกิจกรรมดนตรีบำบัดต่อไป

คำให้สัมภาษณ์ของครู : การที่เด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้น ช่วยให้เด็กมีความสนใจในเครื่องดนตรี ปรบมือตามจังหวะบทเพลงได้มากขึ้น ยังไม่ร้องเพลงตาม เพียงแต่มีเสียงอ้อแอ้ตามในบางครั้ง ยังไม่เห็นผลการแสดงออกทางการใช้ภาษาเท่าที่ควรและชัดเจน แต่ในเรื่องพัฒนาการทางด้านการสื่อสารสังเกตเห็นอยู่บ้าง คือสามารถปฏิบัติตามคำสั่งที่ครูบอกได้ และอ่านออกเสียงง่าย เมื่อต้องการสิ่งใดก็ใช้วิธีจูงมือผู้อื่นไปหาสิ่งนั้น

เด็กคนที่ 5

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง : กิจกรรมดนตรีบำบัดช่วยให้เด็กมีสติ สมาธิมากขึ้น ใจเย็น ร่าเริง อารมณ์ดี และส่งเสริมให้มีพัฒนาการทางด้านการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้น มีความพยายามในการเรียกชื่อครู และพูดเป็นคำ สามารถสื่อสารกับผู้อื่นได้บ้าง บางครั้งใช้วิธีการงูมมือไปทำในสิ่งที่ตนต้องการ สามารถทำอะไรได้หลากหลายมากขึ้น ฟังคำสั่งได้ แต่ชอบให้พูดจาไพเราะด้วย ไม่ชอบให้ดุ ชอบร้องรำ ทำเพลงที่บ้าน แม้ร้องได้ไม่เป็นภาษาที่ชัดเจนก็ตาม ผู้ปกครองสนับสนุนให้มีกิจกรรมดนตรีบำบัดต่อไป

คำให้สัมภาษณ์ของครู : การที่เด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้น ทำให้เด็กมีการร้องฮัมทำนอง เพลง ร้องเป็นคำ ๆ แต่ไม่จบเพลง ช่วยปรับมือตามจังหวะในบางครั้ง มีสมาธิในการฟังคำสั่งครูมากขึ้น มีพัฒนาการทางด้านการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้นบ้าง ยังพูดได้ไม่มากนัก พูดเป็นคำ ๆ ที่มีความหมายบ้าง ไม่มีความหมายบ้าง และยังไม่ชัด ใช้วิธีการงูมมือผู้อื่นไปทำในสิ่งที่ตนเองต้องการ

เด็กคนที่ 6

คำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครอง : การที่เด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้น ช่วยให้เกิดอารมณ์ดี ช่วยส่งเสริมให้มีพัฒนาการทางด้านการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้น ได้ตอบผู้อื่นได้ตรง คำถาม และฟังคำสั่งได้เข้าใจมากขึ้น มีความพยายามในการพูด สามารถใช้ทำงานต่าง ๆ ได้ โดยพื้นฐาน เด็กเป็นคนที่ชอบดนตรี การร้องเพลง และการเต้นรำ อยู่เป็นทุนเดิม

คำให้สัมภาษณ์ของครู : การเข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้น ช่วยส่งเสริมให้เด็กมีพัฒนาการทางด้านการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้น สามารถร้องเพลงได้เกือบทุกเพลง ปรับมือร่วมกิจกรรม พูดเป็นประโยคถาม-ตอบได้ และบางครั้งใช้วิธีการงูมมือครูไปทำในสิ่งที่ตนต้องการ

นอกเหนือจากนี้ ครูได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่าดนตรีบำบัดเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ ทำให้เด็กได้เรียนรู้เรื่องจังหวะ ทำนองเพลง ได้ส่งเสริมให้เด็กได้ภาษาด้วย (จากคำร้องในบทเพลง) ช่วยให้เด็กผ่อนคลายและมีความสุข ได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่ตื่นตาตื่นใจ และช่วยส่งเสริมให้มีพัฒนาการทางด้านการสื่อสารและการแสดงออกทางการใช้ภาษามากขึ้น มีความคิดที่เป็นระบบมากขึ้น ครูส่งเสริมให้ทำกิจกรรมนี้ต่อไป โดยลดเวลาจากเดิม 40 นาที ให้เหลือ 30 นาที เพื่อให้กิจกรรมกระชับมากขึ้น และเพิ่มเพลงร้องให้มากขึ้น เพื่อให้เด็กได้ฝึกออกเสียงจากคำร้องในบทเพลง

กิจกรรมสำหรับดนตรีบำบัดสำหรับเด็กออทิสติกจัดขึ้นทั้งสิ้น 16 ครั้ง โดยที่

เด็กคนที่ 1 เข้าร่วมกิจกรรม 16 ครั้ง คิดเป็น 100 เปอร์เซนต์

เด็กคนที่ 2 เข้าร่วมกิจกรรม 10 ครั้ง คิดเป็น 62.5 เปอร์เซนต์

เด็กคนที่ 3 เข้าร่วมกิจกรรม 16 ครั้ง คิดเป็น 100 เปอร์เซนต์

เด็กคนที่ 4 เข้าร่วมกิจกรรม 13 ครั้ง คิดเป็น 81.25 เปอร์เซนต์

เด็กคนที่ 5 เข้าร่วมกิจกรรม 13 ครั้ง คิดเป็น 81.25 เปอร์เซนต์

เด็กคนที่ 6 เข้าร่วมกิจกรรม 13 ครั้ง คิดเป็น 81.25 เปอร์เซนต์

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ปกครองและครูประจำชั้นในเรื่องพฤติกรรมการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารของเด็กออทิสติกแต่ละคน ทั้งก่อนและหลังการเข้าร่วมโครงการกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้น ชี้ให้เห็นว่า เด็กทั้ง 6 คนมีพัฒนาการทางด้านการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารที่ดี โดยพิจารณาจากคำให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครองและครูประจำชั้นซึ่งได้กล่าวไว้ตรงกัน อย่างไรก็ตาม เด็กคนที่ 2 และ 4 อาจมีพัฒนาการในด้านดังกล่าวไม่ชัดเจน

มากนัก ซึ่งเด็กคนที่ 2 อาจเกิดจากการที่เด็กมีภาวะของโรคออทิสซึมที่หนักกว่าผู้อื่น และเข้าร่วมกิจกรรมน้อยครั้งกว่าเด็กคนอื่น ส่วนเด็กคนที่ 4 นั้นอาจเกิดจากการที่เด็กมีภาวะของโรคออทิสซึมรุนแรง

สรุปและอภิปรายผล

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ปกครองและครู ในเรื่องพัฒนาการทางด้านการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารของเด็กออทิสติกหลังจากที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดนั้น พบว่าโดยภาพรวมเด็กออทิสติกทุกคนมีพัฒนาการทางด้านดังกล่าวที่ดีขึ้นโดยลำดับ บางคนมีพัฒนาการอย่างชัดเจน และบางคนมีพัฒนาการที่อาจไม่ชัดเจนนัก อันเป็นผลมาจากการจัดประสบการณ์ทางดนตรีให้กับเด็ก ทำให้เด็กรู้สึกผ่อนคลาย อารมณ์ดี และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทำให้เด็กได้มีความพยายามในการร่วมร้องเพลง ประมือ เคลื่อนไหวร่างกายตามจังหวะ ทำให้ได้ฝึกการออกเสียง หรือแม้กระทั่งการฮัมทำนองเพลง นอกจากนี้กิจกรรมดนตรียังช่วยให้เด็กใจเย็น มีสมาธิ และช่วยให้เด็กได้มีการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น

ผลการศึกษาในครั้งนี้มีความสอดคล้องกับงานของทวีศักดิ์ สิริรัตนเรขา (2550) ที่กล่าวว่า ดนตรีมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย จิตใจ สังคม และภูมิปัญญา โดยมีผลต่อการทำงานของสมองในหลาย ๆ ด้าน ดนตรีบำบัดนั้นสามารถนำมาช่วยเสริมและกระตุ้นการพูดและการสื่อสารได้ อีกทั้งยังสามารถสอนให้เด็กเรียนรู้คำนาม กริยา หรือวลี ผ่านบทเพลงสั้น ๆ และการทำท่าทางอีกด้วย นอกเหนือจากนี้ สำหรับเด็กออทิสติกบางคน พบว่ามีความสามารถพิเศษทางดนตรี ซึ่งความสามารถประเภทนี้สามารถพบได้บ่อยกว่าความสามารถประเภทอื่น และมีการตอบสนองต่อเสียงดนตรีที่พิเศษจากทั่วไป และบางคนสามารถเรียนรู้และเล่นดนตรีได้อย่างยอดเยี่ยมอีกด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เอง ทำให้เด็กออทิสติกตอบสนองต่อดนตรีบำบัดได้ค่อนข้างดี

นอกจากนี้ การที่เด็กออทิสติกแต่ละคนมีพัฒนาการที่อาจแตกต่างกันอยู่บ้างนั้น อุมพร ตรังคมบัติ (2545, น. 6-7) ได้อธิบายไว้ว่า โรคออทิสซึมเป็นโรคที่มีลักษณะแตกต่างกันได้มาก อาการมีหลายอย่าง และความรุนแรงก็ต่างกัน ตั้งแต่เล็กน้อยไปจนถึงรุนแรงมาก กลุ่มแรกคือเด็กออทิสติกที่มีอาการรุนแรงน้อย มักมีสติปัญญาดี มีพัฒนาการทางภาษาที่ดีพอใช้ สามารถเรียนร่วมกับเด็กปกติได้ บางรายเรียนได้สูงถึงปริญญาเอก เด็กกลุ่มที่สองคือออทิสติกที่มีอาการรุนแรงปานกลาง มีพัฒนาการทางสังคมและภาษาที่จำกัด เรียนหนังสือได้ไม่สูงเท่ากลุ่มแรก แต่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ดีพอใช้ เด็กกลุ่มที่สามคือเด็กออทิสติกที่มีอาการรุนแรงมาก มีภาวะดาวน์ซินโดรมร่วมด้วย ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้และต้องมีผู้ดูแลตลอดชีวิต

ข้อเสนอแนะ

1. การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระยะเวลาในการจัดกิจกรรมดนตรีบำบัดให้กับเด็กออทิสติกประมาณ 2 เดือน จำนวน 16 ครั้ง ซึ่งถ้าได้เพิ่มระยะเวลาในการจัดกิจกรรมประเภทนี้ให้ยาวนานขึ้น เช่น 4 -6 เดือน อาจช่วยให้เด็กดังกล่าวมีพัฒนาการที่ดีขึ้นตามลำดับอย่างชัดเจนก็เป็นได้

2. เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาประสิทธิผลของกิจกรรมดนตรีบำบัดที่มีต่อพัฒนาการทางด้านการใช้ภาษาเพื่อสื่อสารของเด็กออทิสติกเท่านั้น ผู้วิจัยเห็นว่าในงานครั้งต่อไปควรศึกษากลุ่มตัวอย่างอื่น อาทิ เด็กที่เป็นโรคสมาธิสั้น (ADHD) เด็กที่มีความบกพร่องในการเรียนรู้ (LD) เด็กกลุ่มอาการดาวน์ (Down Syndrome) ผู้สูงอายุ ตลอดจนผู้ป่วยโรคต่าง ๆ

3. การบำบัดประเภทอื่น เช่น ศิลปะบำบัด วาริบำบัด ธรรมชาติบำบัด เป็นทางเลือกหนึ่งที่ใช้เสริมการรักษาตามแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการศึกษาว่าการบำบัดเหล่านั้นสามารถใช้เป็นแนวทางใน

การช่วยเหลือผู้ที่มีความผิดปกติและความบกพร่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องร่างกาย สติปัญญา จิตใจ และอื่น ๆ ได้มากนักน้อยเพียงไร

รายการอ้างอิง

- กิ่งแก้ว ปาจริย์. (2553). **คู่มือการพัฒนาเด็กออทิสติกแบบองค์รวม**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สี
- ทวีศักดิ์ สิริรัตนเรขา. (2550). **การบำบัดทางเลือกในเด็กพิเศษ**. กรุงเทพฯ: ศุภสมาคมลาดพร้าว.
- บุษกร บิณฑสันต์. (2553). **ดนตรีบำบัด**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เบญจมาศ พระธานี. (2554). **ออทิสซึม: การสอนพูดและการรักษาบำบัดแบบสหสาขาวิทยาการ**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2552). **ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กำหนดประเภทและหลักเกณฑ์ของคณพิการทางการศึกษา พ.ศ. 2552**. (2552, 8 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 126 ตอนพิเศษ 80 ง, หน้า 45-47.
- สาวิตรี รุญเจริญ.(2549). “เด็กพิเศษ กับความพิเศษของชีวิต”. **วารสารศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. 14, 4: 13-19
- อุมาพร ตรังคสมบัติ. (2545). **ช่วยลูกออทิสติก คู่มือสำหรับพ่อแม่ผู้ไม่ยอมแพ้**. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและพัฒนาการครอบครัว.